

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи**

Дідур Аліна Олегівна

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПРОФІЛАКТИКИ
БУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

231 Соціальна робота

РЕФЕРАТ

бакалаврської роботи
за освітньо-професійною програмою «Соціальна робота (Соціально-
психологічне консультування)»

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук
Гончар Інна Григорівна

Умань – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	7
1.1. Сутність та види булінгу в підлітковому середовищі.....	7
1.2. Основні аспекти соціальної роботи з профілактики булінгу.....	16
Висновки до першого розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ.....	25
2.1. Дослідження стану проблеми булінгу серед підлітків.....	25
2.2. Програма профілактики булінгу в підлітковому середовищі.....	33
Висновки до другого розділу.....	42
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	47
ДОДАТКИ.....	57

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Однією з актуальних проблем сучасної освіти є зміна соціокультурного середовища, пов'язана з економічними, політичними і соціально-психологічними процесами. У зв'язку з цим серйозно змінюється характер внутрішньосімейних відносин, з'являється нестабільна ситуація в сучасних сім'ях, яка негативно впливає на процеси соціалізації і особистісного розвитку підлітків, що впливає на їх процес саморозвитку і самореалізації.

Саме неблагополуччя в сім'ї, як правило, породжує серйозні проблеми в поведінці підлітків, їх фізичному і психічному здоров'ї, способі життя. Ситуація, яка склалася, часто призводить до жорстокого поводження з дітьми підліткового віку, прояву насильства як психологічного, так і фізичного з боку батьків. Це призводить, в свою чергу, до розвитку у підлітка глибокого внутрішньоособистісного конфлікту, роблячи негативний вплив на ставлення до навчальної діяльності, до сім'ї, однокласників і однолітків. Відтак низька успішність, пропуски в навчанні й асоціальний тип поведінки – компенсуючі механізми в подібних умовах.

Психологічні особливості учнів підліткового віку роблять сильний вплив на сферу спілкування з однолітками. Це є однією з основних проблем підлітків, оскільки в спілкуванні з однолітками відбувається моделювання соціальних взаємин, копіюються навички оцінки наслідків поведінки і моральних цінностей. Бажання стати лідером, бути визнаним у своєму колективі і займати провідні позиції серед однокласників або в групі однолітків – стає для підлітка найважливішим.

Проте не завжди цього можуть домогтися підлітки в силу індивідуальних особливостей, які заважають успішно соціалізуватися в даній, значущій для них, групі й зайняти статусне місце.

Перші систематичні дослідження проблеми булінгу почалися скандинавськими вченими (Ольвеус Д., Слоње Р., Роланд Е., Хіндуджа С. та

ін.). Згодом зацікавленість до проблеми булінгу виявили британські дослідники (Вовк А., Лейн Д., Спрігс А. та ін.). У США особливу увагу булінгу почали приділяти на початку 90-х років ХХ століття. В Україні проблема булінгу тільки починає розроблятися і можна виділити праці таких авторів, як Абсямова К., Борщевської А., Стельмах С., Король А., Лушпай Л., Ліщинської О., Назарчук А., Стельмах О., Юрчик О. та ін. Власне, досліджено причини та наслідки шкільного цькування, а також типові особистісні риси основних учасників процесу булінгу. Але низка питань з цієї проблеми потребують подальшого дослідження. Зокрема, потребують подальшого вивчення такі проблеми, як особливості розвитку емоційного інтелекту учасників булінгу, визначення чинників, що впливають на даний процес, і розробка програми запобігання булінгу. Потреба наукових досліджень у цій сфері, пошуку нових підходів зумовили вибір **теми нашого дослідження: «Соціальна робота з профілактики булінгу в підлітковому середовищі».**

Мета дослідження – розробити й обґрунтувати програму та рекомендації профілактики булінгу в підлітковому середовищі.

Для досягнення поставленої мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. На основі аналізу науково-методичної літератури уточнити зміст базового поняття «булінг» та розкрити його види.
2. Схарактеризувати суть соціальної роботи з профілактики булінгу серед підлітків.
3. Дослідити стан проблеми булінгу у підлітковому середовищі.
4. Розробити програму та рекомендації профілактики булінгу у підлітковому середовищі.

Об’єкт дослідження – професійна діяльність соціальних працівників.

Предмет дослідження – профілактика булінгу у підлітковому середовищі.

Методи дослідження. З метою розв’язання поставлених завдань застосовано комплекс методів дослідження: *теоретичні* – аналіз, систематизація, порівняння, зіставлення, узагальнення філософської,

соціологічної, психолого-педагогічної, соціально-педагогічної наукової літератури з метою визначення понятійно-категоріального апарату дослідження профілактики булінгу серед підлітків; *емпіричні* – анкетування, спостереження, опитування з метою виявлення особливостей прояву булінгу в підлітковому середовищі, особистісних характеристик «жертв» та «агресорів».

Теоретичне значення дослідження. Результати дослідження доповнюють та розширюють уявлення про булінг та його особливості в підлітковому середовищі, основні аспекти соціальної роботи з профілактики цього явища. Результати дослідження також корисні як теоретичне підґрунтя для розробки принципів організації та змісту соціально-психологічної допомоги підліткам, які стали жертвами булінгу або знаходяться в групі ризику.

Практичне значення результатів дослідження визначається доцільністю та можливістю використання в практичній діяльності соціальних працівників підібраного комплексу діагностики булінгу серед підлітків; розробленої програми та рекомендацій профілактики булінгу у підлітковому середовищі.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі КЗ «Могильненський лицей» Заваллівської селищної ради Голованівського району Кіровоградської області.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження доповідалися на засіданні кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Регіональному науково-практичному семінарі «Інноваційний менеджмент в управлінні персоналом» (Умань, 8 жовтня 2020 р.), Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 15 жовтня 2020 р.), Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Умань, 22 квітня 2021 р.).

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел (79 найменувань).

ВИСНОВКИ

Результати теоретико-експериментального дослідження засвідчують вирішення поставлених завдань і дають підстави для таких висновків:

1. Уточнено зміст поняття «булінг», яке у своїй роботі ми розглядаємо як агресивну поведінку певної особи, зокрема й дитини, стосовно однолітків, один одного, старших людей з метою приниження, залякування, знущання, що часто супроводжується фізичним насиллям, аби схилити особу до власних правил у школі, класі, колективі, групі.

Розкрито види булінгу: вербальний (словесне знущання або залякування за допомогою образливих слів), фізичний (агресивне фізичне залякування), соціальний (застосування тактики ізоляції припускає, що когось навмисно не допускають до участі в роботі групи), кібербулінг (образи когось за допомогою електронної пошти, текстових повідомлень і повідомлень у соціальних мережах).

2. Схарактеризовано суть соціальної роботи з профілактики булінгу серед підлітків, мета якої полягає: у підвищенні ефективності соціальної профілактики; використання інноваційних методів профілактичної роботи; створення оптимальних умов для гармонійного існування підліткових колективів. Основною формою роботи є групова (виховна година, тренінги, проведення інформаційної та пізнавальної роботи з теми, рольові ігри, міні-лекції, відеолекторії, бесіди та ін.). Заходи запобігання булінгу на індивідуальному рівні слід розробляти із урахуванням поведінки булерів та їх жертв (підвищення самооцінки та впевненості в собі, оволодіння навичками керування страхом та вмінням захистити себе, робота над зниженням агресивності та ін.). Особливої уваги потребує робота зі свідками булінгу –

педагогами, а також однокласниками, друзями, знайомими жертви булінгу (робота над підвищенням обізнаності потенційних свідків булінгу про це явище та його наслідки, навчання правильно реагувати на випадки такої поведінки, посилення впевненості у необхідності захистити жертву).

3. Досліджено стан проблеми булінгу серед підлітків, в результаті чого встановлено, що найчастіше, на думку респондентів, жертвами булінгу стають підлітки, які відрізняються за поведінкою та зовнішнім виглядом. Встановлено, що найпоширенішою формою булінгу серед підлітків є вербальна агресія. Булінг в освітніх закладах має складну рольову структуру, але основними учасниками цього процесу є «агресори» та «жертви». Проведене дослідження дало змогу встановити, що для «агресора» притаманні екстраверсія, спонтанність, агресивність, а для «жертви» – ригідність, інтроверсія, сенситивність, тривожність. За даними тесту дослідження агресивності ми бачимо, що діти, котрі піддаються цькуванню в школі, найменше схильні до вербальної і фізичної агресії, тобто вони не можуть виражати свою агресію по відношенню до іншої людини з використанням фізичної сили або застосовуючи словесні образи. Водночас у значній кількості дітей спостерігається самоагресія, ці діти виявляються беззахисними в агресивному середовищі, не можуть дати відсіч, коли на них «нападають», у них відсутній або ослаблений механізм психологічного захисту.

4. Розроблено програму та рекомендації профілактики булінгу серед підлітків. Мета програми полягає у створенні комплексної психолого-педагогічної системи профілактики булінгу, як умови забезпечення психологічно безпечного освітнього середовища через організацію та проведення просвітницьких, діагностичних, навчальних, корекційно-розвивальних заходів з суб'єктами освітнього процесу (учні, батьки, педагоги, фахівці супроводу). У ході реалізації програми передбачена реалізація таких завдань: формування адекватного уявлення про агресію і булінг, способи протистояння їм у всіх учасників освітнього процесу (учні, педагоги, батьки); створення психолого-педагогічних умов для формування дружного,

згуртованого класного колективу; розвиток особистісних якостей, що перешкоджають прояву булінгу в учнів (саморегуляція, емоційна врівноваженість, впевненість в собі, критичність, відповідальність, емпатія та ін.); навчання учнів різним формам протистояння агресії та булінгу серед однолітків; надання кваліфікованої психологічної допомоги учасникам навчального процесу в кризових ситуаціях, пов'язаних з насильством і булінгом.

Реалізація програми передбачає: психолого-педагогічну діагностику; просвітництво, що реалізується через групові та індивідуальні консультації для батьків, інформування педагогів про виявлені особливості дитини і сім'ї з метою оптимізації взаємодії учасників освітнього процесу, вербальні, наочні та інтерактивні форми роботи з учнями; корекційно-розвиваюча робота; організаційно-координуюча діяльність, що передбачає вдосконалення змісту роботи фахівців і служб супроводу освітнього закладу; методична допомога, як створення умов для сталого розвитку професіоналізму фахівців супроводу та інших категорій педагогічних працівників в сфері забезпечення психологічної безпеки освітнього процесу; дослідницька діяльність, що передбачає пошук найбільш ефективних діагностичних і коригувальних методів, що враховують статеві характеристики учнів і дозволяють впровадити розроблену програму профілактики булінгу.

Розроблено рекомендації профілактики булінгу серед підлітків: перемикання інтересу і активності школярів у конструктивний напрям; профілактичні бесіди, спрямовані на розуміння дітьми необхідності мирного вирішення конфліктів, підкріплені посиленням на закон і права інших людей; рольові ігри, які дозволяють відтворити реальні ситуації і навчити дітей соціально прийнятної поведінки в різних умовах; завдання, які допомагають привчити дитину до чуйного і уважного ставлення один до одного; вправи на зняття напруги

Перспективи подальшого дослідження булінгу серед підлітків полягають у поглибленому вивченні динаміки розвитку його компонентів на різних

етапах соціалізації. Потребують подальшого вивчення особливості трансформацій булінг-структур в освітньому середовищі. А також є необхідність у вдосконаленні роботи освітніх закладів по запобіганню булінгу.